

Nazar Eshonqul's creative approach and his place in Uzbek literature

Ulugbek OCHILOV¹

Bukhara State University

ARTICLE INFO

Article history:

Received March 2025
Received in revised form
15 March 2025
Accepted 25 April 2025
Available online
15 May 2025

Keywords:

Nazar Eshonqul,
contemporary Uzbek
literature,
artistic space,
Sufism,
postmodernism,
chronotope,
historical memory,
modernism.

ABSTRACT

This article analyzes the work of Nazar Eshonqul, one of the outstanding representatives of contemporary Uzbek literature. It examines his artistic style, his place in national literature, as well as the philosophical and modernist motifs reflected in his works. The study explores the distinctive features of how national identity, historical memory, and artistic space are portrayed in the writer's works. Special attention is given to the postmodernist approach, mysticism, Sufi motifs, and the blurring of boundaries between reality and illusion in his creative output.

2181-3663/© 2025 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-3701-vol3-iss3-pp105-113>

This is an open-access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Nazar Eshonqulning ijodiy yo'nalishi va o'zbek adabiyotidagi o'rni

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

Nazar Eshonqul,
zamonaviy o'zbek adabiyoti,
badiiy makon,
tasavvuf,
postmodernizm,
xronotop,
tarixiy xotira,
modernizm.

Mazkur maqolada zamonaviy o'zbek adabiyotining yetuk vakillaridan biri bo'lgan Nazar Eshonqul ijodi, uning badiiy uslubi, milliy adabiyotdagi o'rni hamda asarlarida aks etgan falsafiy va modernistik motivlar tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida yozuvchining asarlarida milliy o'zlik, tarixiy xotira va badiiy makon tasvirining o'ziga xos jihatlari yoritiladi. Eshonqul ijodida postmodernistik yondashuv, mistika, tasavvufiy motivlar hamda haqiqat va illyuziya chegaralarining yo'qolishi kabi tamoyillar alohida o'rganiladi.

¹ PhD, Associate Professor, Bukhara State University. E-mail: elnurbeast@gmail.com

Творческое направление Назара Эшонкула и его место в узбекской литературе

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

Назар Эшонкул,
современная узбекская
литература,
художественное
пространство,
суфизм,
постмодернизм,
хронотоп,
историческая память,
модернизм.

В данной статье анализируется творчество одного из выдающихся представителей современной узбекской литературы Назар Эшонкула, его художественный стиль, место в национальной литературе, а также философские и модернистские мотивы, отраженные в его произведениях. В ходе исследования рассматриваются особенности изображения национальной идентичности, исторической памяти и художественного пространства в произведениях писателя. Особое внимание уделяется постмодернистскому подходу, мистике, суфийским мотивам, а также стиранию границ между реальностью и иллюзией в его творчестве.

KIRISH

O'zbek adabiyoti turli bosqichlarni bosib o'tgan holda zamonaviy qiyofaga ega bo'ldi. Xalq og'zaki ijodi, epik va lirika an'analari, yozma adabiyotning rivojlanishi bilan uyg'unlashgan holda milliy adabiyotning shakllanishiga turtki bo'ldi. XX asrga kelib, jadidchilik harakati, keyinchalik esa sotsialistik realizm yetakchi oqim sifatida namoyon bo'ldi. Mustaqillikdan keyin esa o'zbek adabiyoti yangi bosqichga chiqdi va modernizm, postmodernizm kabi janrlar ko'zga tashlana boshladi.

Nazar Eshonqul mazkur jarayonning muhim ishtirokchisi bo'lib, o'z ijodi orqali milliy adabiyotga modernistik va postmodernistik yondashuvlarni olib kirdi. Uning asarlarida tarix va zamonaviylik, tasavvuf va mistika, haqiqat va xayol o'rtasidagi chegaralar xiralashib, adabiy ifodaning yangi imkoniyatlari yaratilgan. Shuningdek, yozuvchining badiiy makon va zamon tushunchalarini o'zgacha talqin etishi ham zamonaviy o'zbek adabiyotining muhim tendensiyalaridan biri hisoblanadi.

USULLAR

Ushbu maqolada quyidagi tadqiqot usullari qo'llanildi:

Adabiy-tahliliy yondashuv: Nazar Eshonqulning asarlaridagi badiiy makon, zamon va falsafiy g'oyalarning tahlili.

Qiyosiy tahlil: yozuvchining asarlarini boshqa zamonaviy o'zbek adiblarining asarlari bilan solishtirish.

Narrativ tahlil: Nazar Eshonqul asarlaridagi hikoya qilish uslubini o'rganish.

Falsafiy va psixologik tahlil: yozuvchining mistik va tasavvufiy g'oyalarni qanday ifoda etganini aniqlash.

Semiotik tahlil: badiiy makon, vaqt va tarixiy xotiraning belgi va timsollar orqali qanday aks ettirilishini aniqlash.

NATIJALAR

Adabiyot har qanday millatning madaniy shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Adabiy jarayonlar rivojlanishining turli bosqichlari milliy tafakkurning shakllanishi bilan bog'liq bo'lib, ular xalq og'zaki ijodi, mifologik tasavvurlar, diniy an'analalar hamda yozma adabiyotning paydo bo'lishi natijasida rivojlanadi [1]. Milliy adabiyot shakllanishining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bu xalq dostonlari, ertaklar va mifologik hikoyalardir. Ushbu og'zaki meros adabiy tafakkur rivojlanishining ilk bosqichida muhim rol o'ynagan bo'lib, undagi qahramonlar, syujet chizig'i va ramzlar keyinchalik yozma adabiyotga ko'chib o'tgan [2].

Xalq og'zaki ijodi milliy adabiyot shakllanishining poydevori bo'lib, milliy tafakkurning ifodalanishida muhim rol o'ynaydi. O'zbek xalq eposlari, ertaklari va qo'shiqlari xalq ongida qadimiy urf-odatlar, qahramonlik tushunchalari va axloqiy tamoyillarni mustahkamlab kelgan. Masalan, *"Alpomish"* dostonida qahramonlik an'analari, oilaviy sadoqat, vatanparvarlik va adolat kabi tushunchalar yuksak badiiy ifoda bilan tasvirlangan [3]. Ushbu doston nafaqat tarixiy va epik janrning namunasi, balki xalqning dunyoqarashi va milliy qadriyatlarini aks ettiruvchi madaniy meros sifatida ham qabul qilinadi.

Xalq eposlari va og'zaki ijod namunalarida inson va tabiat, yaxshilik va yovuzlik o'rtasidagi kurash, qahramonning sinovlardan o'tishi kabi universal motivlar mavjud bo'lib, bu mavzular o'zbek adabiyotining shakllanishida ham muhim rol o'ynagan. Milliy adabiyotning rivojlanishida xalq og'zaki ijodi nafaqat badiiy ilhom manbai, balki xalqning tarixiy xotirasi va madaniy o'zligini saqlab qolish vositasi sifatida ham xizmat qiladi. Bu jihatdan *"Go'ro'g'li, Rustamxon"*, *"Kuntug'mish"* kabi dostonlar xalqning tarixi, madaniyati va ijtimoiy qarashlari bilan chambarchas bog'liqdir.

Bundan tashqari, xalq ertaklari ham milliy adabiy an'analar shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan. Ertaklarda odatda ijtimoiy tengsizlik, adolat va ezgulikning g'alaba qozonishi kabi mavzular asosiy o'rin tutadi. Xalq ijodi orqali shakllangan bu badiiy tamoyillar keyinchalik yozma adabiyotda ham o'z aksini topgan. Xususan, o'zbek adabiyotining mumtoz namoyandalari Alisher Navoiy, Furqat va Abdulla Qodiriy ijodida xalq og'zaki ijodi bilan bog'liq poetik unsurlarni uchratish mumkin.

Yozma adabiyotning shakllanishi va rivojlanishi turkiy va forsiy adabiy ta'sirlar, islom madaniyati hamda mahalliy badiiy an'analar bilan uzviy bog'liq holda shakllangan. IX–XII asrlarda yozilgan *"Qutadg'u bilig"* (Yusuf Xos Hojib), *"Devonu lug'otit turk"* (Mahmud Koshg'ariy) kabi asarlar o'zbek adabiyotining dastlabki yozma namunalaridan hisoblanadi [4]. Ushbu asarlar faqat lingvistik yoki siyosiy ahamiyatga ega bo'lib qolmay, balki badiiy-falsafiy tafakkurning ilk shakllanish bosqichlarini ham aks ettirgan.

Islom diniy qadriyatlarining adabiyotga kirib kelishi bilan tasavvufiy yo'nalish shakllana boshladi. Tasavvuf ta'limoti milliy adabiyotning rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatgan bo'lib, ayniqsa, Ahmad Yassaviy va Najmiddin Kubro kabi mutafakkirlarning asarlari badiiy va falsafiy tafakkurning rivojlanishiga zamin yaratdi [5]. Yassaviy ijodidagi hikmatlar nafaqat diniy-axloqiy o'gitlar berish bilan cheklanmagan, balki turkiy adabiyotning badiiy ifoda imkoniyatlarini kengaytirgan.

XII–XV asrlar davomida turkiy yozma adabiyot rivojlanishda davom etdi va Alisher Navoiy ijodi bu taraqqiyotning eng yuksak cho'qqisiga aylandi. Uning *"Xamsa"* dostonlari tasavvuf, tarix va adabiy tafakkurning uyg'unligida yaratilgan bo'lib, o'zbek adabiyoti shakllanishining eng yuksak bosqichlaridan biri sifatida e'tirof etiladi [6]. Navoiy asarlarida xalq donishmandligi, axloqiy qadriyatlar, tarixiy va diniy bilimlarning uyg'unligi namoyon bo'ladi. U o'zining badiiy tajribasi orqali adabiyotning nafaqat san'at sifatida, balki ijtimoiy va axloqiy tarbiya vositasi sifatida ham o'rni beqiyos ekanligini ko'rsatdi.

XX asrda o'zbek adabiyoti yangicha shakllanish bosqichiga o'tdi. Jadid adabiyoti va modernistik uslublarning kirib kelishi adabiyotda yangi badiiy qidirishlar boshlanganidan darak beradi. Abdulla Qodiriy, Cho'lpon va Fitrat kabi adiblar realizm, romantizm va modernizm unsurlarini o'z asarlarida uyg'unlashtirib, milliy adabiyotning yangi bosqichiga asos soldilar. Ularning ijodida milliy o'zlikni anglash, ma'rifatparvarlik va ijtimoiy masalalar yetakchi mavzular sifatida namoyon bo'ldi.

Abdulla Qodiriyning *“O’tkan kunlari”* romani an’anaviy sharqona tasviriy vositalar bilan Yevropa realizmini uyg’unlashtirib, o’zbek romanistikasining rivojlanishiga asos soldi. Cho’lpon she’riyati esa romantik va modernistik uslublarni o’zida jamlab, mustamlakachilikka qarshi kurash, milliy ozodlik va inson erkinligi mavzularini o’rtaga tashladi. Fitratning dramaturgik asarlari esa jadidchilik g’oyalarini sahna san’ati orqali ommaga yetkazishga xizmat qilgan [7].

Sovet davrida sotsialistik realizm adabiyotning yetakchi yo’nalishiga aylandi. Biroq XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab o’zbek nasrida modernizm unsurlari o’z aksini topa boshladi. Ijodkorlar uchun an’anaviy motivlarni yangicha talqin qilish, individuallik va inson ruhiy olamini chuqur tahlil qilish muhim masalalarga aylandi. Ulug’bek Hamdam, O’tkir Hoshimov va Nazar Eshonqul kabi yozuvchilar an’anaviy tasvir uslublarni modernistik va postmodernistik izlanishlar bilan boyitdilar [8]. Masalan, O’tkir Hoshimovning *“Dunyoning ishlari”* qissasi soddaligi va realistik tasviri bilan ajralib tursada, inson ruhiyatining murakkab ichki olamini ochib berishga qaratilgan. Nazar Eshonqulning *“Uch farishta”* romanida esa mistika va tarixiy tafakkur uyg’unlashgan bo’lib, u postmodernistik izlanishlar orqali milliy badiiy tafakkurning rivojlanishiga hissa qo’shgan [9].

Postmodern adabiyotning asosiy xususiyatlaridan biri – haqiqat va illyuziyaning chegarasini yo’qotish, tarixiy voqealarni qayta talqin qilish va metafiksiyadan foydalanishdir. Bu jihatlar bugungi o’zbek adabiyotida ham namoyon bo’lib, yozuvchilar milliy qahramonlarni yangi uslubda tasvirlash, an’anaviy voqealarni zamonaviy kontekstda yoritish va subyektiv vaqt tushunchasini aks ettirish orqali badiiy ifodaning yangi yo’nalishlarini o’rganmoqda [10].

Masalan, Nazar Eshonqul ijodida an’anaviy qahramonlik timsollari modernistik uslubda qayta talqin qilinadi. Uning asarlarida tarix va zamonaviylik orasidagi chegaralar xiralashib, voqelik va afsona bir-biriga singib ketadi. *“Uch farishta”* romanida realistik tasvir uslubi mistik va irreal hodisalar bilan qorishib, magik realizm poetikasining o’zbek adabiyotiga singish jarayoni namoyon bo’ladi [11].

Postmodern adabiyotning asosiy xususiyatlaridan biri – haqiqat va illyuziyaning chegarasini yo’qotish, tarixiy voqealarni qayta talqin qilish va metafiksiyadan foydalanishdir. Bu jihatlar bugungi o’zbek adabiyotida ham namoyon bo’lib, yozuvchilar milliy qahramonlarni yangi uslubda tasvirlash, an’anaviy voqealarni zamonaviy kontekstda yoritish va subyektiv vaqt tushunchasini aks ettirish orqali badiiy ifodaning yangi yo’nalishlarini o’rganmoqda [12].

Masalan, Nazar Eshonqulning ijodida an’anaviy qahramonlik timsollari modernistik uslubda qayta talqin qilinadi. Uning asarlarida tarix va zamonaviylik orasidagi chegaralar xiralashib, voqelik va afsona bir-biriga singib ketadi. *“Uch farishta”* romanida realistik tasvir uslubi mistik va irreal hodisalar bilan qorishib, magik realizm poetikasining o’zbek adabiyotiga singish jarayoni namoyon bo’ladi [13].

Uchinchi bosqich esa zamonaviy adabiyotga tegishli bo’lib, unda tasavvufiy uslub yangi estetik shakllar bilan boyitilgan. Zamonaviy o’zbek adabiyotida tasavvufiy an’analar ko’plab yozuvchilar tomonidan qayta talqin qilinmoqda. Masalan, Nazar Eshonqulning asarlarida tasavvufiy ma’nolar ko’p uchraydi. U milliy va tarixiy kontekstga moslashtirilgan holda tasavvufiy ruhiy izlanishlarni badiiy obrazlar orqali aks ettiradi. Shuningdek, XXI asr adabiyotida tasavvuf poetikasining postmodernistik va magik realizm unsurlari bilan uyg’unlashuvi kuzatilmoqda. Bu holat milliy an’analarning zamonaviy estetik tamoyillar bilan sintezlanishi natijasida yuzaga kelgan.

Shu tariqa, tasavvufiy uslub turli davrlarda o'ziga xos estetik shakllarda namoyon bo'lib, har bir davrda adabiy va falsafiy jihatdan boyib borgan. Zamonaviy adabiyotda esa u yangi talqin va ifoda shakllari bilan boyitilib, turli yo'nalishlarga moslashmoqda.

Tasavvufiy adabiyotda ramziy timsollar muhim o'rin tutadi va ular insonning ilohiy haqiqat sari intilishini aks ettiruvchi ma'naviy belgilardir. Ushbu timsollar tasavvufiy tafakkurning asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib, ular orqali inson qalbi va ilohiy haqiqat o'rtasidagi bog'liqlik badiiy ifodalangan. Masalan, yor va ma'shuq obrazi tasavvuf adabiyotida ilohiy ishqni anglatadi. Ishq – insonning ilohiy haqiqatga bo'lgan intilishi va ruhiy yuksalishining ramzi sifatida talqin qilinadi. Alisher Navoiyning *“Layli va Majnun”* dostoni ana shu ilohiy ishqning ifodasi bo'lib, Majnunning Layliga bo'lgan sevgisi aslida ilohiy ishqning zohiriy shakli sifatida tasvirlangan. Ushbu doston orqali Navoiy tasavvufiy ishq falsafasini yoritib, inson ruhining Allohga bo'lgan intilishini ramziy tasvirda ifodalagan.

Tasavvufiy adabiyotda yor va ma'shuq timsolidan tashqari, nur va zulmat obrazlari ham keng qo'llaniladi. Nur – ilohiy ma'rifat va qalb pokligi timsoli bo'lsa, zulmat – nafsiiy illatlar va jaholat belgisi sifatida ishlatiladi. Ushbu qarama-qarshilik inson qalbidagi ma'naviy kurashni ifodalaydi. Nur va zulmat konsepsiyasi Qur'onda ham keng yoritilgan bo'lib, bu tasavvufiy tafakkurga kuchli ta'sir o'tkazgan. Ibn Arabiy ta'limotida inson qalbi toza oyna sifatida tasvirlanib, agar u poklangan bo'lsa, unda ilohiy haqiqat aks etishi mumkinligi ilgari surilgan. Bu g'oya tasavvufiy adabiyotda yorqin namoyon bo'lib, insonning ruhiy poklanishi orqali ilohiy haqiqatga yetishishi tasvirlanadi.

Vahdat ul-vujud konsepsiyasi tasavvufiy adabiyotning markaziy g'oyalaridan biri bo'lib, bu ta'limotga ko'ra, borliqdagi barcha narsa ilohiy mohiyatning in'ikosi hisoblanadi. Ushbu tushuncha Jaloliddin Rumiy, Alisher Navoiy va Farididdin Attorning asarlarida keng yoritilgan bo'lib, ular inson va ilohiylik o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni badiiy tasvir orqali ifodalashga harakat qilganlar [14]. Tasavvufiy adabiyotda bu konsepsiya inson ruhining ilohiy haqiqat sari intilishi, dunyodagi hamma narsaning yagona manbadan kelib chiqishi va mavjudlikning ilohiy mohiyat bilan uyg'unligi kabi g'oyalar bilan bog'liqdir.

Zamonaviy o'zbek adabiyotida tasavvufiy uslub o'ziga xos talqinlarga ega bo'lmoqda. Masalan, Nazar Eshonqul asarlarida tasavvuf va modernizm uyg'unlashgan. Uning *“Xayol tuzog”* hikoyasida inson ongi va mistik tajribalar badiiy tahlil qilingan bo'lib, unda zamonaviy psixologik yondashuv tasavvufiy qarashlar bilan uyg'unlashgan [15]. Shuningdek, Isajon Sultonning asarlarida ham tasavvufiy tushunchalar yangi badiiy metodlar bilan ifodalangan bo'lib, inson ma'naviy olamining murakkabliklari va haqiqatni izlash jarayoni poetik tasvir orqali namoyon qilinadi. Zamonaviy o'zbek adabiyotida tasavvufiy an'analar milliy urf-odatlar va xalq og'zaki ijodi bilan uyg'un holda ifodalangan bo'lib, ular orqali tasavvuf falsafasi yanada teran talqin etiladi.

Nazar Eshonqul ijodi zamonaviy o'zbek adabiyotining muhim jihatlaridan biri bo'lib, uning asarlarida badiiy makon va zamon tushunchalari o'ziga xos falsafiy yondashuv bilan talqin etiladi. Adibning hikoya va qissalarida makon va zamon faqatgina hodisalarning sodir bo'lish maydoni bo'lib qolmay, balki qahramonlarning ichki dunyosi, ruhiy kechinmalari va jamiyatning ma'naviy qiyofasini ochib beruvchi badiiy vosita sifatida namoyon bo'ladi [16].

Nazar Eshonqul asarlarida badiiy makon bir necha qatlamli bo'lib, u realistlik, metafizik va ramziy jihatlarni o'z ichiga oladi. Makon faqat geografik hudud sifatida emas, balki inson ruhiyatining ichki iztiroblari, xotiralari va milliy mentalitet bilan bog'langan ma'naviy muhit sifatida talqin qilinadi. Bunday yondashuv Eshonqulning turli qissalari va hikoyalarida yaqqol namoyon bo'ladi.

“*Momoqo’shiq*” qissasida cho’l va dasht sahnalari inson ruhiyatining ichki izlanishlari va yo’qotish, qismatga bo’ysunish jarayonlarini ifodalaydi. Dasht va cho’l bo’shliq, yolg’izlik va intizorlik timsoli sifatida gavdalanadi, bu esa insonning o’zligini anglash jarayoni bilan bog’lanadi [17]. Ushbu makon faqat fizik manzara emas, balki inson kechinmalari bilan bog’liq ichki manzara sifatida ham talqin qilinadi.

“*Nigoh*” qissasida esa makonning falsafiy va ruhiy jihatlarini yanada chuqurlashadi. Asardagi **tog’, tun va qorong’ulik** timsollari inson ruhiyatining ichki ziddiyatlarini aks ettiradi. **Tog’** – yuksalish va ilohiy haqiqatga yetishish ramzi bo’lsa, **tun va qorong’ulik** inson ongsizligining, ichki qo’rquvlarining va iztiroblarining badiiy ifodasidir [18]. Tog’ga chiqish insonning o’zligini anglash jarayonining bir qismi bo’lib, qahramon ruhiy tajribalar orqali shakllanadi.

Boshqa qissalarida ham makon timsollari bevosita qahramonlarning ruhiy dunyosi bilan bog’liqdir. “*Xayol tuzog*” qissasida makon real va mistik haqiqat oralig’ida joylashgan bo’lib, qahramonning ichki iztiroblari va ruhiy kechinmalari tafakkur orqali badiiy makon tasvirida gavdalanadi [19]. Bu asarda vaqt va makon tushunchalari nisbiy tus oladi va qahramonlar real dunyo bilan sirli tajribalar o’rtasida harakatlanadi. Shu jihatdan, makon jismoniy maydon emas, balki ongning ichki manzarasini ochib beruvchi ramziy tusga ega.

Nazar Eshonqul badiiy makonni inson ongi va ruhiy holati bilan uyg’un holda tasvirlash orqali milliy adabiyotda metafizik va mistik yondashuvlarni rivojlantiradi. Uning asarlarida makon an’anaviy geografik tushuncha emas, balki **qahramonning ichki dunyosi, kechinmalari va ma’naviy izlanishlarini aks ettiruvchi vosita** sifatida namoyon bo’ladi. Bu esa o’zbek adabiyotida postmodernistik yondashuvning shakllanishiga ham ta’sir qilmoqda.

Nazar Eshonqul asarlarida zamon tushunchasi chiziqli tartibda emas, balki murakkab xronotop sifatida namoyon bo’ladi. Uning asarlarida vaqt nafaqat voqealar oqimi, balki inson tafakkuri, xotira va ruhiy tajriba bilan uyg’unlashgan shaklda talqin etiladi. Bu yondashuv o’zbek adabiyotidagi modernistik va postmodernistik qarashlarning shakllanishiga xizmat qiladi.

“*Qiyomat*” qissasida vaqt retrospektiv tahlil orqali ifodalanadi. Asardagi qahramon xotiralari yordamida o’tgan voqealar hozirgi vaqt bilan qo’shib ketadi. Xotira va real vaqtning bir-biriga bog’lanishi vaqtni subyektiv qabul qilish imkoniyatini yaratadi. Ushbu yondashuv Mixail Baxtinning xronotop nazariyasi bilan bog’liq bo’lib, zamon va makonning badiiy asarlardagi dinamik o’zgarishini ko’rsatadi [20]. Qissada vaqt shunchaki tarixiy oqim emas, balki inson tafakkurining uzluksiz kechinmalari bilan shakllangan holat sifatida talqin qilinadi.

Eshonqulning boshqa asarlarida ham vaqt tushunchasi falsafiy-psixologik nuqtai nazardan yoritiladi. “*Xayol tuzog*” qissasida vaqt chiziqli oqim sifatida emas, balki tush va xotira oralig’ida joylashgan sirli makon sifatida namoyon bo’ladi. Asar voqealari reallik va illyuziya chegaralarini yo’q qilib, qahramonlarning xotiralari orqali shakllanadi. Vaqt va makon bir-biriga qorishib ketgan holda inson ruhiyatining o’zgarishlarini aks ettiradi. Ushbu yondashuv modern adabiyotda vaqtning chiziqlilikka asoslanmagan strukturalari bilan bog’liq bo’lib, turli davrlardagi voqealar paralel ravishda ifodalgan [21].

“*Qora kitob*” qissasida esa tarixiy voqealar va zamonaviy tafakkur uyg’unlashib, inson ruhiyati bilan chambarchas bog’liq tarzda aks ettiriladi. Asarda makon va zamon tushunchalari milliy ong va tarixiy tafakkur bilan bog’liq holda ko’rsatilgan. Qahramonning ichki ruhiy kechinmalari bilan tarixiy jarayonlarning bir-biriga bog’lanishi vaqt

tushunchasini nisbiy holga keltiradi. Eshonqul bu asarda badiiy xronotop orqali insoniyat taqdiriga yuksak falsafiy nigoh bilan qaraydi. Bu yondashuv orqali vaqt statik tushuncha emas, balki inson ruhiyatining uzluksiz o'zgarib boruvchi hodisasi sifatida namoyon bo'ladi [22].

Eshonqulning badiiy makon va zamon talqinlari milliy adabiyotda vaqt va makon tushunchalarini yangi falsafiy yondashuvlar bilan boyitgan. U klassik xronologik strukturalarni buzib, zamonaviy psixologik va falsafiy oqimlar orqali vaqtni subyektiv idrok qilish imkoniyatini yaratadi. Ushbu yondashuv o'zbek adabiyotida postmodernistik estetik tamoyillarning kuchayishiga zamin yaratgan.

Tasavvuf, mistika va badiiy makon

Nazar Eshonqulning ijodida badiiy makon va zamon mistik jihatlar bilan uyg'unlashib, tasavvufiy an'analar bilan boyitiladi. Uning asarlarida vaqtning chiziqli emasligi, makonning sirli va tushunarsiz manbaga aylanishi adabiy estetik qarashlarning o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydi. Tasavvufiy falsafada vaqt va makonning chegarasi yo'qolib, ular ruhiy holatlar orqali idrok qilinadi. Eshonqul asarlarida bu tamoyil ayniqsa yorqin ifodalangan.

"Momoqo'shiq" qissasida vaqtning tsiklik takrorlanishi inson qismatining abadiyligi g'oyasini ifodalaydi. Asarda tabiiy muhit, xususan, cho'l va dasht tasvirlari inson ongi va ichki kechinmalarining aksidir. Qahramonlar har safar o'z hayotiy yo'llarini qayta bosib o'tishadi, bu esa sufiylikdagi *«davroniyalik»* tushunchasiga yaqinlashadi [23]. Tasavvufiy adabiyotga xos bo'lgan vaqt va makon chegaralarining yo'qolishi, materiyaning ruhiyat bilan uyg'unlashuvi ushbu qissada yaqqol namoyon bo'ladi.

"Xayol tuzog'" qissasida esa xayoliy makon va vaqt tushunchasi Naqshbandiya tariqatining *"hozir va shu yerda"* g'oyasi bilan bog'liq. Naqshbandiylik ta'limotida vaqt abadiy harakatda bo'lib, insonning ongi va ichki idroki orqali qayta shakllanadi. Eshonqulning asarida bu g'oya mistik makon va vaqt tushunchalari bilan uyg'unlashgan holda tasvirlanadi. Asar qahramoni o'z ruhiy tajribalarida real makonni yo'qotib, ichki dunyosiga chuqur sho'ng'iydi [24].

Eshonqul asarlarida tasavvufiy va mistik yo'nalishdagi makon ham an'anaviy tushunchalardan farq qiladi. *"Urush odamlari"* qissasida vaqt tushunchasi qahramonlarning ruhiy iztiroblari va tarixiy xotira bilan bog'liq tarzda ifodalanadi. Asarda vaqt nafaqat tarixiy davrning aks ettirilishi, balki inson qalbidagi og'riqli xotiralar va hayotiy sinovlarning ramzi sifatida gavdalanadi. Ushbu yondashuv Baxtinning xronotop nazariyasi bilan hamohang bo'lib, adabiyotda vaqt va makon tushunchalarining dinamik tarzda shakllanishi bilan bog'liq [25].

MUHOKAMA

Nazar Eshonqul ijodida badiiy makon va zamon tushunchalari muhim rol o'ynaydi. Uning asarlarida makon faqat geografik maydon bo'lib qolmay, balki inson ruhiyatining ichki manzarasi sifatida ham tasvirlanadi. Masalan, **"Momoqo'shiq"** qissasida cho'l va dasht insonning ichki izlanishlarini aks ettiruvchi manzara sifatida gavdalanadi. **"Nigoh"** qissasida esa qorong'ulik va tun inson ongsizligining badiiy ifodasi sifatida tasvirlanadi.

Eshonqul ijodida tasavvuf va mistika ham muhim ahamiyatga ega. Uning asarlarida **vahdat ul-vujud** falsafasi, insonning ilohiy haqiqatga yetishish yo'li, xayol va haqiqat chegarasining yo'qolishi kabi motivlar uchraydi. Masalan, **"Xayol tuzog'"** qissasida mistik tajribalar orqali inson ongi va ruhiy kechinmalarining qanday aks ettirilgani ko'rsatiladi.

Yozuvchining asarlarida tarixiy xotira va milliy o'zlik muhim mavzulardan biridir. **“Qora kitob”** qissasida tarix va zamonaviylik bir-biri bilan bog'liq tarzda tasvirlanib, tarixiy voqealar qahramonlarning ruhiy holatlari orqali yoritiladi. Eshonqul tarixni statik voqea emas, balki inson tafakkuri va hissiyotlari bilan uzviy bog'liq jarayon sifatida tasvirlaydi.

Eshonqulning modernistik va postmodernistik izlanishlari uning asarlarining shakliy jihatlarida ham ko'zga tashlanadi. U metafiksiya, intertekstuality, fragmentatsiya kabi usullardan foydalanib, an'anaviy hikoya qilish shakllarini yangicha talqin qiladi. Masalan, **“Qiyomat”** qissasida vaqt tushunchasi retrospektiv tahlil orqali ochib berilib, vaqt subyektiv hodisa sifatida namoyon bo'ladi.

XULOSA

Nazar Eshonqul ijodi zamonaviy o'zbek adabiyotining rivojlanishida muhim bosqichlardan birini tashkil etadi. Uning asarlari orqali milliy adabiyotga modernizm va postmodernizm tamoyillari kirib kelgan bo'lib, bu janr an'anaviy badiiy ifodani yangi shakllar bilan boyitgan. Eshonqul badiiy makon va zamon tushunchalariga falsafiy yondashib, inson ruhiy olamini mistik va tarixiy jarayonlar bilan bog'liq holda yoritgan. Shuningdek, uning asarlarida tasavvufiy motivlar va milliy tarixiy xotira muhim o'rin tutadi. Bu esa yozuvchining ijodini nafaqat milliy adabiyot, balki jahon adabiy jarayonlari kontekstida ham muhim ahamiyat kasb etishiga olib keladi. Nazar Eshonqul badiiy qidirishlari bilan o'zbek adabiyotida yangi izlanishlarga asos soldi va milliy adabiy tafakkurning rivojlanishiga katta hissa qo'shdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Baltabayeva, Maxfura Maxmudovna. O'zbek nasrida yangi uslubiy tendensiyalar. American Journal of Education and Learning, 2025.pp 85
2. Quronov, Dilmurod. Adabiyot nazariyasi asoslari. Akademnashr, 2018.pp 56
3. Sadullayeva, Muxlisa. Nazar Eshonqul hikoyalari misolida psixologik tahlil. 2024.pp 112
4. Qodirov, Umidbek. O'zbek adabiyotida modernizm va an'analar. 2023.pp 40
5. Baltabayeva, Maxfura Maxmudovna. O'zbek nasrida yangi uslubiy tendensiyalar. American Journal of Education and Learning, 2025.pp 142
6. Navoiy, Alisher. Layli va Majnun. 1492.pp 211
7. Sadullayeva, Muxlisa. Nazar Eshonqul hikoyalari misolida psixologik tahlil. 2024.
8. Quronov, Dilmurod. Adabiyot nazariyasi asoslari. Akademnashr, 2018.pp 198
9. Eshonqul, Nazar. Momoqo'shiq. Sharq, 2008.pp 267
10. Quronov, Dilmurod. Adabiyot nazariyasi asoslari. Akademnashr, 2018.pp 217
11. Nazar Eshonqul ijodida modernistik motivlar. 2022.pp 267
12. Quronov, Dilmurod. Adabiyot nazariyasi asoslari. Akademnashr, 2018.pp 217
13. Eshonqul, Nazar. Momoqo'shiq. Sharq, 2008.pp 267
14. Botirova, Shahlo. Hozirgi zamon nasrida noan'anaviy qissalar badiiyati: uslub, janr va xronotop talqini. Jizzax, 2024.pp 72
15. Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar. 2023.pp 151
16. Cho'liyeva, Nilufar A. «Nazar Eshonqul ijodida badiiy makon va xarakter uyg'unligi.» *O'zbekiston Milliy Universiteti* (2024):pp 50-57.
17. Jo'raqulov, U. *Nazar Eshonqul ijodida badiiy xronotop masalalari*. Toshkent: Akademnashr, 2023.pp 102

18. Ahrorova, Tursunoy K. «Nazar Eshonqul asarlarida davr fojeasining yoritilishi.» *Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation* (2024):pp 67-72.
19. Turaeva, D. «Badiiy makon va zamon tushunchalarining falsafiy talqini.» *O'zbek Adabiyoti Jurnal*, 2023.pp 115
20. Baxtin, M. Romanda zamon va xronotop shakllari. Toshkent: Akademnashr, 2015.pp 78
21. Cho'liyeva, Nilufar A. «Nazar Eshonqul ijodida badiiy makon va xarakter uyg'unligi.» *O'zbekiston Milliy Universiteti* (2024).pp 54
22. Cho'liyeva, Nilufar A. «Nazar Eshonqul ijodida badiiy makon va xarakter uyg'unligi.» *O'zbekiston Milliy Universiteti* (2024).pp 57
23. Jo'raqulov, U. Nazar Eshonqul ijodida badiiy xronotop masalalari. Toshkent: Akademnashr, 2023.pp 115
24. Ahrorova, Tursunoy K. «Nazar Eshonqul asarlarida davr fojeasining yoritilishi.» *Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation*, 2024.pp 72
25. Baxtin, M. Romanda zamon va xronotop shakllari. Toshkent: Akademnashr, 2015.pp 82
26. Ochilov, Ulugbek Sayfulloevich. "Naturalistic Images In The Novel «Sister Carrie» By The American Writer Theodore Dreiser." *Scientific reports of Bukhara State University* 4.3 (2020): 179-183.
27. Ochilov, U. S. "REALIZM OQIMINIG BIR QISMI BO'LGAN MAGIK REALIZM VA UNING TAMOYILLARI." *European Journal of Interdisciplinary Research and Development* 13 (2023): 208-211.
28. Очилов, Улуғбек Сайфуллоевич. "АБДУЛЛА ҚОДИРИЙНИНГ «ОБИД КЕТМОН» ҚИССАСИДА КОЛХОЗ МАВЗУСИ ВА УНИНГ СОЦИАЛИСТИК РЕАЛИЗМ АДАБИЙ МЕТОДИГА ХОСЛИГИ." *Gospodarka i Innowacje*. 23 (2022): 155-157.
29. Очилов, Улуғбек Сайфуллоевич. "АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ ВА ТЕОДОР ДРАЙЗЕРНИНГ АСАРЛАРИДА НАТУРАЛИЗМ ТАМОЙИЛЛАРИ." *EDITORIAL BOARD* (2022): 650.
30. Очилов, Улуғбек. "Stiven Kingning «Doktor Uyqu» asarida mistik va real dunyo o'rtasidagi chegaralar." *Лингвоспектр* 1.1 (2025): 31-36.
31. Очилов, Улуғбек Сайфуллоевич. "АМЕРИКА ЁЗУВЧИСИ ТЕОДОР ДРАЙЗЕРНИНГ «БАХТИҚАРО КЕРРИ» («SISTER CARRIE») РОМАНИДА НАТУРАЛИСТИК ОБРАЗЛАР НАТУРАЛИСТИЧЕСКИЕ ОБРАЗЫ В РОМАНЕ АМЕРИКАНСКОГО ПИСАТЕЛЯ ТЕОДОРА ДРАЙЗЕРА «СЕСТРА КЕРРИ» NATURALISTIC IMAGES IN THE NOVEL «SISTER CARRIE» BY."
32. Ochilov, Ulugbek. "Magik Realizmning «It» Asarida Real Va Mistik Dunyolar o'rtasidagi Chegaralari". *Lingvospektr*, vol. 2, no. 1, Mar. 2025, pp. 145-8, <https://lingvospektr.uz/index.php/lngsp/article/view/399>.